

Szabó Mátyás¹

**Közjogi kérdések
a császári és királyi Konzuli Akadémia tantervében –
Ausztria és Magyarország viszonya
Rudolf Herrmann von Herrnritt államjoga alapján²**

Bevezetés

A dualizmus rendszerét és jogi természetét vizsgáló osztrák és magyar közjogi munkák egymásnak gyakran ellentmondtak, ami egyenesen következett a kiegyezés jogi alapját nyújtó alaptörvények normaszövegében található ellentmondásokból, illetve a Habsburg Monarchiát, azon belül a magyar államiságot érintő politikai felfogásokból. Ezen ellentmondások többnyire a közös szervek és a *Hofstaat* szervezeti szokásjogában és abszolutizmus kori maradványok létében exponálódnak. A kiegyezést követően továbbra sem szűnt meg a régóta óhajtott birodalmi egység gondolata, csupán a közös szervek szintjére szorult vissza. Egyúttal kijelenthetjük, hogy a Szent Korona országai és a Habsburg Monarchia viszonyát érintő felfogások évszázados kettőssége a dualista átalakulást követően sem szűnt meg. Ami a magyar perspektíva szerint önálló állami lét, azt a birodalom következetesen a birodalmon belüli különállásnak tartotta, egy speciális kivételnek, széles körű autonómiának, önálló jogrendszerrel és hatóságokkal.³

A magyar államisággal szemben kritikus osztrák közjogászok – úgy mint Theodor Dantscher von Kollersberg, Alfred Offermann vagy Friedrich Tezner – munkásságát⁴ Buzás József a „tendenciózus tudományosság” fogalmával

¹ Tanársegéd, Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Állam- és Jogtörténeti Tanszék. Kapcsolat: szabó.matyas@uni-nke.hu.

² Készült az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány támogatásával, az Ernst Mach-Stipendium ösztöndíj ICM-2018-12615 számú pályázatának megvalósításával.

³ Karin Olechowski-Hrdlicka: *Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Wien, Peter Lang, 2001. 183.

⁴ Wlassics Gyula egykor Tezner és Dantscher mellett Hermann Ignaz Bidermann és Josef Ulbrich közjogi elméleteire is figyelmeztetett. *Az 1867:XIII. t.-cz. jogi természete*. Budapest, Franklin Társulat, 1911. 4.

jellemezte, az alábbiakban összegezve az osztrák elméleteket: Magyarország a Habsburg-dinasztia nőági örökösödési jogának elismerésével feladta önálló államiságát; a magyar és osztrák kiegyezési törvények sehol sem nevezik és minősítik Magyarországot államnak; a közös ügyek révén korlátozott szuverenitású Ausztria és Magyarország már nem tekinthető államnak.⁵ A „nagy-osztrák” gondolatokat megfogalmazó tendenciózus osztrák szcénát azonban nemcsak a magyar közjogászok és jogtörténészek kritizálták. Tezner és Ulbrich elméleteit az autonóm (osztrák és magyar) kormányzatok felett álló *sui generis* osztrák birodalomról és a közös osztrák–magyar szuverenitásról – amelyek a Jellinek-féle államtannal is szembementek – újabban Johannes Feichtinger is úgy értékeli, hogy azok a tudományt az ausztriai nemzetállameszme (*Nationstaat*)⁶ alá rendelték: „In the »Austrian« half of the Habsburg Dual Monarchy the newly established chairs of constitutional law pretended to proceed »purely legally« – objectively. However, it goes without saying that their occupants acted in favour of the Staatsnation”⁷

Az egymással nehezen összeegyeztethetőnek tűnő osztrák és magyar közjogi szemlélet mellett felmerül a kérdés, hogy az ellentmondásos és tág jogi keretek között a közös szervezetben működő és a gyakorlatot (együttal a monarchia államjogi természetét) egyes döntéseikkel maguk is alakító diplomaták és tisztviselők milyen felfogással viszonyultak olyan kényes ügyekhez, mint az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve Ausztria és Magyarország államisága és jogalanyisága, a közös minisztériumok és a minisztertanács jogállása vagy a kiegyezési törvények jogi természete.

Az osztrák közjogi szerzők támadásai miatt különös veszélyt hordozott magában a tény, hogy a magyar közjogi irodalom korántsem volt egységes. A dualista rendszer jogi természetére egészen annak felbomlásáig nem sikerült egyöntetű választ adni. A modern államtan és nemzetközi jogi terminológia adaptációjának, illetve az egységes közjogi tételek kidolgozásának szükségére Nagy Ernő is felhívta a figyelmet: „Nincs hatvanhetes és nincs függetlenségi közjogász. Csak közjogásznak szabad lenni, aki más anyaggal, mint az írott és nem írott joggal, nem dolgozik.”⁸ Hasonlóan vélekedik Wlassics Gyula, amikor a kiegyezés jogi természetét boncolgatja: „A következő osztrák

⁵ Buzás József: Az osztrák–magyar közjogi vita története. In Kovács Kálmán (szerk.): *A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből. XVIII–XIX. század*. Budapest, ELTE ÁJK Magyar Jogtörténeti Tanszék, 1982. 8.

⁶ A Nationstaat eszméje mögött a német liberális nacionalizmust kell látnunk.

⁷ Johannes Feichtinger: ‘Staatsnation’, ‘Kulturnation’, ‘Nationalstaat’. The role of national politics in the advancement of science and scholarship in Austria from 1848 to 1938. In Mitchell G. Ash et al.: *The nationalization of scientific knowledge in the Habsburg Empire, 1848–1918*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012. 69–71.

⁸ Wlassics (1911). i. m. 1.

támadásokat könnyebb volna elhárítani, az egész vonalon, ha a magyar nemzet közjogi gondolkodása egységesebb lesz.”⁹

E kettősség a politikai törekvések miatt is veszélyeket hordozott magában. A magyar kormányzat a tágn és elvszerűen megfogalmazott kiegyezési törvények továbbfejlesztése érdekében már az 1890-es évektől kísérleteket tett a magyar befolyás növelésére a monarchián belül, gondolhatunk a Bánffy-kormányzatra, az 1904-es kormányválságra, vagy akár az 1907. évi gazdasági kiegyezésre. Mindezzel párhuzamosan Gustav von Kálnoky külügyminiszter (1881–1895) bukását követően Goluchowski (1895–1906) és Aehrenthal (1906–1912) is igyekezett nagyobb érvényt szerezni a birodalmi politikának és a közös külügyminisztériumnak.

A magyar fél részéről a birodalomfelek közötti paritás iránti igény megjelent a közös intézmények szervezetére vonatkozólag is. A külügyminisztérium a magyar nyelvtudással rendelkezők hiányával indokolta a magyar nyelvű ügyvitel működésképtelenségét, azonban a magyar kormányzat a közös külügyminisztériumban és a külképviseleteken ettől függetlenül is növelni akarta a magyarok arányát. A személyi összetétel kérdése mellett pedig gyakran bizonyultak a terminológiai, valamint államjogi szemantikai nézeteltérések és kettősségek is, amelyek a két törvényhozás, a minisztertanácsi és delegációs tárgyalások mellett a közös és autonóm szervek közötti ügyvitelt is nehezítették.

Nem véletlenül merült fel az igény egy olyan rendszerezett közjogi kézikönyv iránt, amely leírja a közös szervek működését és jogállását, egyúttal hivatalos használatra a monarchia vezetői számára is rendelkezésre áll. 1904-ben Thallóczy Lajos, a közös pénzügyminisztérium osztályfőnöke kapott megbízást a kézikönyv elkészítésére, azonban hamar nehézségekbe ütközött, amikor is olyan fogalmakat kellett definiálnia, mint például a közös minisztertanács.¹⁰ Thallóczy tulajdonképpen megtestesítette az osztrák–magyar közös identitást és a Konzuli Akadémián tanuló külügyi utánpótlás számára is az osztrák–magyar patriotizmust kívánta átadni,¹¹ ugyanakkor hitt a dualizmus közjogi rendszerének magyar érdekek szerinti továbbfejleszthetőségében. Bár eleinte úgy tűnt, hogy a szóban forgó kézikönyv nem készült el, Thallóczy levelezéséből a munkálatokról – igyekezett korábbi tisztviselők emlékeit, tapasztalatait összegyűjteni – képet kaphatunk.

⁹ Uo. 38–39.

¹⁰ Somogyi Éva: *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1996. 55.

¹¹ Somogyi Éva: A dualizmus értelmezése, mint az identitásformálás eszköze. Thallóczy Lajos és Edmund Bernatzik közjogi nézetei. In Bódy Zsombor et al (szerk.): *Megtalálható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára*. Budapest, Argumentum, 2010. 225–226.

Somogyi Éva a kötetet Thallóczy *Das Verhältnis Ungarns zu Österreich*¹² című kéziratával azonosítja.¹³

Felmerül a kérdés, hogy ha egy, az osztrák–magyar külügyi szolgálatba készülő, egyúttal egyik utolsó nagy próbatételére, vagyis a diplomatavizsgára felkészítő vizsgakurzust teljesítő hallgató rátekintett a Konzuli Akadémia hivatalos tantervére és kötelező tananyagaira, vajon ezek alapján milyen képet kaphatott az ellentmondásos osztrák–magyar közjogi kapcsolatokról (amelyekben majd neki is el kellett igazodnia) és a dualista rendszer jogi természetéről?

Jelen tanulmányban a cs. és kir. Konzuli Akadémia 1909/10-es tanévében bevezetett vizsgakurzusában az osztrák államjogot előadó professzor, Rudolf Herrmann von Herrnritt 1909-ben megjelent *Handbuch des österreichischen Verfassungsrechtes* államjogi munkája alapján igyekszem rövid áttekintést nyújtani az osztrák–magyar közjogi viszonyról alkotott felfogásról.

Az osztrák és a magyar államjog a diplomata-vizsgakurzusban

Ha a közös ügyi rendszer természetét szeretnénk megismerni, érdemes megvizsgálni annak napi működést ellátó tisztviselői szféráját, illetve azt, hogy a ballhausplatzi hagyományoknak megfelelően a monarchia egységét mindig is szimbolizáló külügyminisztérium és külügyi szolgálat szakemberállománya milyen hivatalos tanterv szerint, milyen tananyagból, forrásokból és milyen felfogás szerint sajátította el az államjogot.

A külügyi szolgálatba való belépés előfeltétele a cs. és kir. Konzuli Akadémia ötéves képzésének elvégzése volt, amely alól a monarchia valamely egyetemén vagy jogakadémiáján jogi végzettséget szerzett aspiránsok felmentést nyerhettek.¹⁴

1754-ben Kaunitz államkancellár javaslatára jött létre a Keleti Akadémia,¹⁵ ahol eleinte inkább a keleti nyelvek oktatása dominált. A 18. században alapították ebből a célból, egy olyan korszakban, amikor a gazdasági kapcsolatok kiemelkedő jelentőséggel bírtak az Oszmán Birodalommal. A 19. század végén megváltozott a funkciója, és megnövekedett a gazdasági és kereskedelmi

¹² Thallóczy Lajos: *Das Verhältnis Ungarns zu Österreich* (é. n.). Kézirat, Szabó Ervin Könyvtár.

¹³ Somogyi Éva: *Magyarok a bécsi hivatalnokvilágban*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. 138–139.

¹⁴ A feltételekről lásd Rényi József: *A külügyi közigazgatás*. Budapest, Franklin, 1912. 41.

¹⁵ Heinrich Pfusterschmid-Hardenstein: Von der Orientalischen Akademie zur k. u. k. Konsularakademie. Eine Maria-Thereisanische Institution und ihre Bedeutung für den Auswärtigen Dienst der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. In Adam Wandruszka et al. (szerk.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. VII/1. Die Habsburgermonarchie im System der Internationalen Beziehungen*. Wien, VÖAW, 1989. 138.

ismeretek súlya, gyakorlatibbá és szakosodottabbá vált az oktatás.¹⁶ Az akadémia történetében egyaránt megfigyelhető tendencia annak világi intézménnyé válása, felsőoktatási szakképző intézménnyé fejlődése, a nyelvi tárgyak rovására a gyakorlati ismeretek előtérbe kerülése.

Mindemellett maga a diplomácia is elindult a polgári hivatallá válás útján. A diplomatavizsga „posztgraduális” képzés volt, jogvégzett fiatal emberek jelentkezhetek rá. A felvételi vizsga után a gyakornoki időszak következett, amely a belső hivatalban egy, míg a külképviseleteken legalább két évig tartott. Ezt követte a diplomatavizsga, amelyre a jelöltek a gyakornoki időszak alatt, vagy azt néhány hónappal, esetleg egy esztendővel meghosszabbítva készültek fel.¹⁷

A Keleti Akadémia a későbbi bíboros Otto Rauscher igazgató alatt végrehajtott 1833. évi reformjával véglegesen egy, a középszintű oktatás fölé emelt speciális szakintézménnyé vált,¹⁸ egyúttal a 19. század folyamán a külügyi pályára készülők számára megkerülhetetlenné is. A külügyi szolgálatban 1851-ben előírták a jogi doktorátust, 1869-ben pedig szabályozták a diplomatavizsga rendjét.¹⁹ Az 1898. évi reformot követően a cs. és kir. Keleti Akadémia (*k. u. k. Orientalische Akademie*) cs. és kir. Konzuli Akadémiaként (*k. u. k. Konsularakademie*) működött tovább. A szervezőmunkák során az akadémia igazgatója, Michael Freiherr Pidoll von Quintenbach emlékiratában a fent nevezett praktikus, szakmai ismeretek elsajátítása mellett hangsúlyozta a jogi és politikatörténeti diszciplínák megtartásának szükségességét.²⁰

Mindemellett folyamatosan növekedett az oktatók létszáma, és a tanterv is mindinkább átfogóvá, differenciálttá vált. Míg a Keleti Akadémián 1883-ban az igazgató mellett 12 oktató, egy orvos és egy fogorvos dolgozott,²¹ addig a diplomatavizsgakurzus bevezetésének éveire az akadémián dolgozó vezetők, oktatók és egyéb beosztottak száma már 41 volt. A jogi tárgyakat 7, a történeti és katonai tárgyakat 5, a gazdasági tárgyakat 3, a pénzügyi tárgyakat 4, a nyelvi tárgyakat 14 oktató tanította, rajtuk kívül a testgyakorlásokórát 2 tanár látta el.²²

A Konzuli Akadémián működő diplomatavizsga-felkészítő kurzus (*Diplomatenkurs*) tantervében az 1909–1910-es tanévtől osztrák államjog, magyar államjog, diplomáciatörténet, közgazdaságtan és nemzetközi jog is szerepelt. Az osztrák államjog tárgy kötelező tananyagát az akadémiai tanterv szerint

¹⁶ Somogyi Éva: *Hagyomány és átalakulás*. Budapest, L'Harmattan, 2006. 173–174.

¹⁷ Uo. 172.

¹⁸ Pfusterschmid-Hardenstein (1989): i. m. 140–141.

¹⁹ Somogyi (2006): i. m. 91.

²⁰ Pfusterschmid-Hardenstein (1989): i. m. 163.

²¹ Iván Halász: *The administration of foreign affairs in Central European countries (1867–1945)*. Cluj Napoca, Forum Juris, 2019. 13.

²² *Jahrbuch des k. u. k. auswärtigen Dienstes*. Wien, K. K. Hof- und Staatsdruckerei 1909. 44–45.

az osztrák törvénytár alaptörvényeket bemutató 19. kötete,²³ Max Burckhard tankönyve az Osztrák–Magyar Monarchia alkotmányismeretéről,²⁴ Franz Hauke alkotmányjogi kézikönyve,²⁵ illetve Rudolf Heinrich von Herrnritt alkotmányjogi tankönyve²⁶ képezte.²⁷ A magyar államjog tananyagát az előadások tananyaga (ezek közül Thallóczy egyetemi jegyzetei állnak rendelkezésünkre),²⁸ illetve Ferdinandy Gejza közjogi kézikönyve alkotta.²⁹ Ami a nemzetközi jogi tananyagot illeti, a kötelező irodalom Bonfils és Fauchille,³⁰ Max Fleischmann³¹ és Franz von Liszt³² munkái voltak. A vizsgafelkészítő kurzusról a külügyminiszternek megküldött beszámoló szerint az osztrák államjogot Rudolf Herrmann von Herrnritt, míg a magyar államjogot Thallóczy Lajos adta elő.³³

Osztrák–magyar közjogi viszony Herrmann von Herrnritt alkotmányjogi kézikönyvében

Ha a magyar államjogot oktató Thallóczy, a tárgyhoz kapcsolódó tankönyvet jegyző Ferdinandy Gejza, illetve az osztrák államjogot oktató Herrnritt munkáit

²³ *Staatsgrundgesetze. Die Verfassungsgesetze für die Gesammtheit, dann die Landesordnungen und Landtags-Wahlordnungen für die einzelnen der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, sammt allen ergänzenden Gesetzen und Verordnungen. Die Gesetze über die Beziehungen zu den Ländern der ungarischen Krone und über das Verhältnis zu Bosnien und Herzegowina.* Wien, Manz, 1907 (a továbbiakban: Staatsgrundgesetze, 1907).

²⁴ Burckhard tankönyvének már a címe is beszédes, midőn „a monarchia alkotmányismeretéről” beszél. Miközben a monarchiának, a közös szerveknek alkotmánya, állami-hatósági hatalma nem volt. Max Burckhard: *Leitfaden der Verfassungskunde der österreich-ungarischen Monarchie.* Wien, Manz, 1893.

²⁵ Franz Hauke: *Grundriss des Verfassungsrechts.* Leipzig, Duncker & Humblot, 1905.

²⁶ Rudolf Herrmann von Herrnritt: *Handbuch des österreichischen Verfassungsrechtes.* Tübingen, J. C. B. Mohr, 1909.

²⁷ ÖStA, HHStA, SB AKA 54-1.

²⁸ Thallóczy Lajos: *Vorlesungen aus dem ungarischen Staatsrecht* (é. n.). Kézirat, Szabó Ervin Könyvtár. Ugyanezen kötetben Thallóczy egyetemi jegyzeteit követően található a *Das Verhältnis Ungarns zu Österreich* című munka egy részlete, amelyet Somogyi Éva Thallóczy 1904-ben kapott megbízatása alapján a közös szervek számára készített kézikönyvvel azonosít.

²⁹ Gejza Ferdinandy: *Staats- und Verwaltungsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Nebenländer.* Hannover, Max Jänecke, 1909.

³⁰ Henry Bonfils – Paul Fauchille: *Manuel de droit international public (droit des gens).* Paris, Arthur Rousseau, 1908. Németül: Henry Bonfils – Paul Fauchille: *Handbuch des Völkerrechts für Studium und Praxis.* Berlin, Carls Haymanns, 1904.

³¹ Halle Fleischmann: *Völkerrechtsquellen in Auswahl.* Halle, Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1905.

³² Franz von Liszt: *Das Völkerrecht systematisch dargestellt.* Berlin, O. Häring, 1906.

³³ ÖStA, HHStA SB AKA 54-1. 2/D.K. 1909. Vorbereitungskurs für die Diplomatenprüfung.

összevetjük, találunk súrlódásokat ugyan, de összességében elmondható, hogy mind az osztrák, mind a magyar államjogot oktatók tekintetében konszolidált közjogi nézeteket valló oktatói gárda képezte a jövő minisztériumi, diplomáciai és konzuli szakemberállományát. Nem mellékes, hogy Herrnritt, egyetemen Franz Hauke, Franz von Juraschek és Ferdinand Lentner professzorokkal a modern államelmélet jellineki tanaiból kiindulva szálltak szembe az Ulbrich és Tezner fémjelezte tendenciózus irányzattal.³⁴ Herrnritt kézikönyvének felfogása azért is érdeklődésre méltó, mert a hivatalos osztrák törvénytár a közös ügyek és a *Hofstaat* jogi természetét nem nagyon bolygatta,³⁵ ahogyan Thallóczy egyetemi jegyzetei is a magyar államra és a magyar királyi hatalomra koncentrálnak.³⁶

Herrnritt kézikönyve második fejezetében az osztrák alkotmánytörténet vázlatát ismerteti. Az osztrák összállameszme (*Gesammtstaatsidee*) fejlődésének tárgyalásánál elismeri, hogy Magyarországon az örökletes monarchia sohasem jutott teljes érvényre.³⁷ A jozefinizmus rendszere kapcsán Herrnritt az 1790:X. törvénycíkket idézve elismeri Magyarország önálló, a többi tartománytól különálló állami létét. Az I. Ferenc által 1804. augusztus 1-jén kiadott császári pátenssel kapcsolatban – amelyet a tendenciózus osztrák közjogi irányzat által gyakran hivatkozott és a két birodalomfél felett álló *sui generis* birodalom egyik jogalapjának tekintett – Herrnritt világosan kijelenti, hogy az I. Ferenc által felvett osztrák császári cím pusztán dinasztikus jelleggel bír, és a birodalom részeinek államjogi viszonyait nem érinti.³⁸

Herrnritt a *Delegationsgesetz*et – párhuzamba állítva az 1867:XII. törvénycíkkal – szerződés természetével bíró alaptörvénynek minősítette.³⁹ A kiegyezési törvények szerződés természetének kérdése szintén a dualista rendszert és Magyarország államjogi minőségét érintő kérdéskör egyik neuralgikus pontjának számított. Ezen törvények szerződésjellegének kinyilatkoztatásából egyenesen következik Magyarország nemzetközi jogalanyiságának kidomborodása, hiszen ilyen módon – egy megjelenési formáját tekintve törvényként létrejött – államközi nemzetközi szerződés egyik alanyaként jelent meg az európai államok közösségében. Azonban a kiegyezési törvények szerződés természetének felvetette az országgyűlés törvényalkotó hatáskörének csorbulását, a magyar nemzet szuverenitásának korlátozását, ugyanis alkotmányos elveinkkel ellentétben az osztrák államfél is befolyást gyakorolhatott a magyar törvényhozásra, amennyiben a kiegyezési törvények módosításáról volt szó. Mivel szerződés egyoldalúan nem,

³⁴ Buzás (1982): i. m. 8.

³⁵ Staatsgrundgesetz (1907).

³⁶ Thallóczy (é. n.): i. m.

³⁷ Herrnritt (1909): i. m. 33.

³⁸ Uo. 41–42.

³⁹ Uo. 53–54.

csak a szerződő felek egybehangzó egyetértésével módosítható, ezen törvények szerződésjellegének elfogadásával a magyar fél elismerte volna a Birodalmi Tanács bizonyos fokú ráhatását a magyarországi *legislativára*.⁴⁰

A harmadik fejezetben Herrnritt Ausztria és az Osztrák–Magyar Monarchia viszonyát mutatja be, utóbbit lényegre törően az 1868. november 14-ei legfelsőbb kéziratból kiindulva Osztrák–Magyar Monarchiaként, Osztrák–Magyar Birodalomként tünteti fel, mint amely „az ausztriai házból való uralkodó jogara alatt alkotmányos módon egyesített összes országok és királyságok hivatalos megnevezése”. A monarchia két államból, az úgynevezett két birodalomfélből (*beide Reichshälfte*) áll: a „Birodalmi Tanácsban képviselt királyságok és országok”-ból (*Österreich, Zisleithanien, diesseitige Reichshälfte*), illetve a magyar (Szent) Korona országaiból (*Ungarn, Transleithanien*).⁴¹

A dualizmus rendszerét Herrnritt analitikusan az osztrák és magyar kiegyezési törvények alapján ismerteti. Bár a *Delegationsgesetz* nem szól a *Pragmatica Sancti*óról, Herrnritt a közös ügyeket mégis ezen alapszerződésből vezeti le. Az Ausztriát és Magyarországot érdeklő közös és közös érdekű ügyeket is ez alapján differenciálja, valamint abból a szempontból, hogy az ügykörökben a két birodalom között alkotmányos vagy szerződéses kapcsolat jön-e létre. Herrnritt egyrészt alkotmányos közösséget említ a *Pragmatica Sancti*óból eredő közös ügyekre nézve (*pragmatische Angelegenheiten*), másrészt szerződéses közösségről ír, amely a törvény által felsorolt ügykörben a törvényhozás és közigazgatás⁴² azonos elvek szerinti eljárásról bizonyos időközönként kötött megegyezéseken alapul (*dualistische, paktierte Angelegenheiten*). Minden más ügyben mindkét állam törvényhozása és közigazgatása teljes mértékben független és autonóm.⁴³

⁴⁰ A kifejtett kérdéskörrel lásd Tisza István: Osztrák mű a 67-iki kiegyezésről. *Magyar Figyelő*, 1. (1911), 2. 433–454.

⁴¹ Az eredeti szöveg szerint: „Die Österreichisch-ungarische Monarchie, das österreich-ungarische Reich, wie die offizielle Benennung der sämtlichen unter dem Szepter der Herrscher aus dem Hause Oesterreich verfassungsmäßig verinteten Königreiche und Länder nach dem a. h. Handschreiben vom 14. November 1868 lautet, besteht aus zwei Staaten, den sog. beiden Reichshälften: den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern (Oesterreich, Zisleithanien, diesseitige Reichshälfte) einerseits und den Ländern der (heiligen) ungarischen Krone (Ungarn, Transleithanien) andererseits, deren jede wiederum eine verschiedene staatsrechtliche Konfiguration besitzt.” Lásd Herrnritt (1909): i. m. 60. A kézilyönyvben idézett, Ferenc József által Ferdinand Beust birodalmi kancellárhoz és külügyminiszterhez intézett 1868. november 14-i legfelsőbb kézirat szövegét lásd Edmund Bernatzik: *Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen*. Wien, Manz, 1911. 52–53.

⁴² Vagyis az osztrák birodalomfél törvényhozása és közigazgatása a *Delegationsgesetz* által taxatív módon felsorolt közös érdekű ügyekben azonos elvek szerint jár el, mint a magyar birodalomfél törvényhozása és közigazgatása.

⁴³ Herrnritt (1909): i. m. 62.

A monarchia államjogi karakterével kapcsolatban Herrnritt nem foglal állást, inkább úgy fogalmaz, hogy a fennálló közjogi nézetek két irány között inognak. Az egyik egy szövetségi (*bundesstaatliche*) hatalom alatt álló két birodalomfél közötti államjogi viszonyt feltételez,⁴⁴ míg a másik nézet szerint egy közös monarchia alatt álló, kiváltképp nemzetközi jogi, föderatív természetű kapcsolatról,⁴⁵ reálunióról⁴⁶ van szó.⁴⁷ Mindemellett a magyar államiság szempontjából kiemelkedő fontosságú kikötést is tesz Herrnritt, midőn vitán felülinek tartja, hogy a két birodalomfél fennálló közössége már 1848-ban, de legkésőbb 1860-ban bizonyosan az önálló magyar államszemélyiségből indult ki. Leszögezi: a közös viszonyokból nem jön létre egy a két birodalomfél felett álló önálló államszemélyiség, közös területi főhatalom, állampolgárság és törvényhozó hatalom sem.⁴⁸

Végül a kézikönyv utolsó, hatodik fejezetében Herrnritt az Osztrák–Magyar Monarchia államjoga címmel tárgyalja a közös (*pragmatische gemeinsame*) és a közös érdekű (*dualistisch gemeinsame*) ügyeket az osztrák és magyar törvények ismertetésével, többnyire tényszerűen az osztrák és a magyar közjogi felfogás keretei között, illetve ezekkel összhangban. A fejezetben a magyar felfogás szempontjából talán csak egy szembetűnőbb nonkonform gondolatot találunk, Herrnritt ugyanis az Osztrák–Magyar Bankot a közös és nem a közös érdekű ügyek körébe sorolja.⁴⁹

Összegzés

A diplomata-vizsgafelkészítő kurzus 1909. évi bevezetésével a külügyi szolgálatra készülő jelöltek számára megkerülhetetlenné vált a magyar államjog tanulása, mind a diplomáciai, mind a konzuli, mind a központi minisztériumi ágazatban. Bár kézikönyvében Herrnritt a közös minisztertanácsról nem szól – ezt a hiátust pótolhatta a magyar államjogórákon Thallóczy, aki határozottan

⁴⁴ Herrnritt itt kifejezetten Dantschert és Prazákot idézi.

⁴⁵ Herrnritt itt kifejezetten Georg Jellinekre, Franz von Juraschekre, Josef Ulbrichra és Friedrich Haukéra utal.

⁴⁶ A fejedelmi uniókról lásd Franz von Juraschek kiváló jogtörténeti értekezését: Franz von Juraschek: *Personal- und Realunion*. Berlin, Carl Heymann, 1878. A fejedelmi uniók kérdéskörének szemantikai problémájára kiemelt figyelmet fordított Concha Győző *Politika* című művében: Concha Győző: *Politika. I. Alkotmánytan*. Budapest, Grill Károly, 1907. 630–649.

⁴⁷ Herrnritt (1909): i. m. 63.

⁴⁸ Uo. 64.

⁴⁹ Uo. 250–252.

foglalt állást több ízben is a közös minisztertanács kormányjellegével szemben.⁵⁰ A tananyagot szemügyre véve – ha az az alkotmányos befolyás iránti igényekkel teljes összhangot nem is mutatott – az önálló magyar államiséget és a dualista rendszer jogi természetét érintő kérdések kifejtésével összességében a magyar fél nem lehetett elégedetlen.

⁵⁰ „[V]on einem Kabinett keine Rede sei. Gerade auf der Basis dieser Erklärung steht die Tatsache, daß die Entlassung oder der Rücktritt des einen Ministers nicht vom Willen des Vorsitzenden abhängt, wie dies bei den parlamentarischen Regierungen Usus ist” – idézi Somogyi Éva Thallóczy Lajos levelezését Müller Lászlóval. Éva Somogyi: Die staatsrechtlichen Ansichten von Lajos Thallóczy. In Dževad Juzbašić – Imre Res (szerk.): *Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker. Die Entdeckung der Vergangenheit von Bosnien-Herzegowina und die moderne Geschichtswissenschaft*. Sarajevo–Budapest, Akademie der Wissenschaften und Künste von Bosnien-Herzegowina – Ungarische Akademie der Wissenschaften Institut für Geschichte, 2010. 121.

Irodalomjegyzék

- Bernatzik, Edmund: *Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen*. Wien, Manz, 1911.
- Bonfils, Henry – Paul Fauchille: *Handbuch des Völkerrechts für Studium und Praxis*. Berlin, Carls Haymanns, 1904.
- Bonfils, Henry – Paul Fauchille: *Manuel de droit international public*. Paris, Arthur Rousseau, 1908.
- Burckhard, Max: *Leitfaden der Verfassungskunde der österreich-ungarischen Monarchie*. Wien, Manz, 1893.
- Buzás József: Az osztrák–magyar közjogi vita története. In Kovács Kálmán (szerk.): *A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből. XVIII–XIX. század*. Budapest, ELTE ÁJK Magyar Jogtörténeti Tanszék, 1982. 7–20.
- Concha Győző: *Politika. I. Alkotmánytan*. Budapest, Grill Károly, 1907.
- Feichtinger, Johannes: 'Staatsnation', 'Kulturation', 'Nationalstaat'. The role of national politics in the advancement of science and scholarship in Austria from 1848 to 1938. In Mitchell G. Ash et al.: *The nationalization of scientific knowledge in the Habsburg Empire, 1848–1918*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012. 57–82. Online: https://doi.org/10.1057/9781137264978_3
- Ferdinandy, Gejza: *Staats- und Verwaltungsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Nebenländer*. Hannover, Max Jänecke, 1909.
- Fleischmann, Halle: *Völkerrechtsquellen in Auswahl*. Halle, Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1905.
- Halász, Iván: *The administration of foreign affairs in the Central European countries (1867–1945)*. Cluj Napoca, Forum Iuris, 2019.
- Hauke, Franz: *Grundriss des Verfassungsrechts*. Leipzig, Duncker & Humblot, 1905.
- Herrnritt, Rudolf Hermann von: *Handbuch des österreichischen Verfassungsrechtes*. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1909.
- Jahrbuch des k. u. k. auswärtigen Dienstes*. Wien, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1909.
- Juraschek, Franz von: *Personal- und Realunion*. Berlin, Heymann, 1878.
- Liszt, Franz von: *Das Völkerrecht systematisch dargestellt*. Berlin, O. Häring, 1906.
- Matsch, Erwin: *Der Auswärtige Dienst von Österreich(-Ungarn) 1720–1920*. Wien, Böhlau, 1986.
- Olechowski-Hrdlicka, Karin: *Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Wien, Peter Lang, 2001.
- Pfusterschmid-Hardenstein, Heinrich: Von der Orientalischen Akademie zur k. u. k. Konsularakademie. Eine Maria-Thereisanische Institution und ihre Bedeutung für den Auswärtigen Dienst der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. In Adam Wandruszka et al. (szerk.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, VII/1. Die Habsburgermonarchie im System der Internationalen Beziehungen*. Wien, VÖAW, 1989. 122–195.
- Rényi József: *A külügyi közigazgatás*. Budapest, Franklin, 1912.
- Somogyi Éva: *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1996.
- Somogyi Éva: *Hagyomány és átalakulás*. Budapest, L'Harmattan, 2006.
- Somogyi Éva: A dualizmus értelmezése, mint az identitásformálás eszköze. Thallóczy Lajos és Edmund Bernatzik közjogi nézetei. In Bódy Zsombor et al. (szerk.): *Megtalálható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára*. Budapest, Argumentum, 2010a. 225–234.
- Somogyi, Éva: Die staatsrechtlichen Ansichten von Lajos Thallóczy. In Dževad Juzbašić – Imre Res (szerk.): *Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker. Die Entdeckung der Vergangenheit von Bosnien-Herzegowina und die moderne Geschichtswissenschaft*. Sarajevo–Budapest, Akademie

- der Wissenschaften und Künste von Bosnien-Herzegovina – Ungarische Akademie der Wissenschaften Institut für Geschichte, 2010. 115–127.
- Staatsgrundgesetze. Die Verfassungsgesetze für die Gesamtheit, dann die Landesordnungen und Landtags-Wahlordnungen für die einzelnen der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, sammt allen ergänzenden Gesetzen und Verordnungen. Die Gesetze über die Beziehungen zu den Ländern der ungarischen Krone und über das Verhältnis zu Bosnien und Herzegowina.* Wien, Manz, 1907.
- Somogyi Éva: *Magyarok a bécsi hivatalnokvilágban.* Budapest MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017.
- Thallóczy Lajos: *Vorlesungen aus dem ungarischen Staatsrecht* (é. n.). Kézirat, Szabó Ervin Könyvtár.
- Thallóczy Lajos: *Das Verhältnis Ungarns zu Österreich* (1903). Kézirat, Administrative Bibliothek des Bundes (AB): Staatsarchiv.
- Tisza István: Osztrák mű a 67-iki kiegyezésről. *Magyar Figyelő*, 1. (1911), 2. 434–454.
- Wlassics Gyula: *Az 1867:XII. t.-cz. jogi természete.* Budapest, Franklin, 1911.

Levéltári források:

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (ÖStA, HHStA) SB AKA Kon-sularakademie 54.